

УДК 35.086:334.78

*Є.М. Кирилюк, доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту та економіки
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розкрито сучасні наукові підходи до обґрунтування механізмів інноваційного розвитку культурного сектора. Визначено тенденції та вказано на новітні інструменти фінансування культурної сфери у розвинених країнах, стимулювання розвитку культурних індустрій. Обґрунтовано необхідність застосування системного підходу в реалізації різних форм інновацій: фінансових, організаційних, інформаційних («мережевих»), кадрових, маркетингових.

Ключові слова: суб'єкти культурної діяльності, постіндустріальне суспільство, людський капітал, культурний капітал, культурні індустрії, інновації, фінансові інновації, організаційні інновації, «мережеві» інновації, маркетингові інновації, культурний портал, музейний портал, творчий кластер, арт-інкубатор.

*Е.М. Кирилюк, доктор экономических наук,
профессор кафедры менеджмента и экономики
Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств, г. Киев*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ КУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

В статье раскрыты современные научные подходы к обоснованию механизмов инновационного развития культурного сектора. Определены тенденции и указано на новейшие инструменты финансирования культурной сферы в развитых странах, стимулирования развития культурных индустрий. Обоснована необходимость применения системного подхода к реализации различных форм инноваций: финансовых, организационных, информационных («сетевых»), кадровых, маркетинговых.

Ключевые слова: субъекты культурной деятельности, постиндустриальное общество, человеческий капитал, культурный капитал, культурные индустрии, инновации, финансовые инновации, организационные инновации, «сетевые» инновации, маркетинговые инновации, культурный портал, музейный портал, творческий кластер, арт-инкубатор.

*Е. Kyrylyuk, Doctor of Economics,
professor of sub-faculty of management and economics
National Academy of Managerial staff of Culture and Arts, Kyiv*

THEORETICAL PRINCIPLES OF INNOVATIVE MODELS FORMING OF CULTURAL ACTIVITY SUBJECTS DEVELOPMENT IN UKRAINE

The modern scientific going near the ground of innovative development mechanisms of cultural sector are exposed in the article. The newest instruments of cultural spheres financing in the developed countries and stimulation of cultural industries development are certain. The necessity of application of the systems approach is reasonable for realization of different forms of innovations: financial, organizational, informative (“network”), skilled, marketing.

Keywords: subjects of cultural activity, postindustrial society, human capital, cultural capital, cultural industries, innovations, financial innovations, organizational innovations, «network» innovations, marketing innovations, cultural portal, museum portal, creative cluster, art-incubator.

Специфіка сучасного етапу розвитку вітчизняної культурної сфери актуалізує проблему співвідношення двох базових тенденцій: з одного боку – збереження сформованих десятиліттями традиційних методів в управлінні суб'єктами культурної діяльності, з другого – становлення інноваційної моделі культурної політики. Це зумовлює необхідність синхронізації модернізаційних та інноваційних перетворень економічного характеру із соціокультурними інноваціями. Адже в умовах формування постіндустріального суспільства, економіки знань, ефективне нарощування людського капіталу неможливе без накопичення відповідного культурного капіталу.

Протягом двох останніх десятиліть у розвинених країнах розпочато ґрунтовні дослідження процесів інноваційного розвитку культурного сектора в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності з різними видами економічної діяльності, що його живлять і стимулюють. У цей період закріпилися в обігу такі поняття, як творча економіка, культурні індустрії, мапа культурних ресурсів, прагматика культури тощо. В рамках вказаного міждисциплінарного простору слід виділити, передусім, праці Р. Кейвса [1], Р. Льюїса [2], Е. Пратта [3], Б. Фрея [4; 5], Ф. Фукуями [6], П. Хірша [7], С. Хаппеля та ін. [8]. Як відзначають дослідники, нині культура вимірюється економікою, а економіка – культурою. Тривалий час не сприймалося твердження про те, що культура може бути дотичною до економіки, до прибутку. У зв'язку з цим Д. Штюдемманн у своєму виступі на семінарі «Створення культурного капіталу» підкреслював: «Ми не звикли міряти економічними визначеннями такі поняття, як культурна чи духовна спадщина – тобто усе те, що є основою культурного розвитку. Тепер зрозуміло, що то була помилка» [9].

У розвинених країнах засвоїли уроки цієї помилки. Проте в Україні у сфері культури спостерігається неефективне використання потенціалу приватного сектора, який у більшості західних країн означений як «творчі або культурні індустрії». Цей сектор загалом не визнається державними органами, а до приватних культурних ініціатив часто ставляться з підозрою [10]. Недостатній розвиток приватного сектора у вітчизняній культурній сфері та занадто низька підтримка творчих індустрій є одним зі слабких місць нашої країни. Таке становище, поряд з іншим, зумовлене недостатнім рівнем підкріплення державних рішень відповідними науково-теоретичними та методологічними розробками.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад формування інноваційної моделі розвитку суб'єктів вітчизняної культурної сфери.

Пріоритетом вітчизняної культурної політики протягом останніх десятиріч залишається збереження існуючої мережі закладів культури і мистецтва, асигнування на підтримку яких 2012 р. становили понад 2 млрд грн [10, 33]. Реалізація політики «виживання», витратний підхід до фінансування організацій і закладів культури загалом не стимулюють новаторський потенціал суб'єктів культурної діяльності. Ефективна модель фінансування культури повинна бути націлена в майбутнє.

У культурній політиці необхідною є реалізація як диверсифікованих стратегій підтримки (збереження і розвиток існуючих інститутів та об'єктів культури), так і інноваційних стратегій (стимулювання та просування організаційних, технологічних, культурно-інформаційних нововведень). Останні матеріалізуються передусім у діяльності різноманітних творчих індустрій. Нині розвиток творчих індустрій, які розглядають культуру як ресурс нового сектора економіки, є пріоритетом культурної політики багатьох країн, а також діяльності таких міжнародних організацій як Рада Європи і ЮНЕСКО.

Стосовно реалізації стратегій підтримки на основі аналізу передового зарубіжного досвіду, слід відзначити, що найвищим ступенем диверсифікації відрізняється структура фінансування культурної сфери у США. Система залучення джерел фінансування включає спонсорські, благодійні, членські внески, пожертвування, гранти, кредити тощо. Пряме державне фінансування становить лише одну двадцяту бюджету культури; при цьому 1% надає Національний фонд мистецтв, 4% субсидується на місцях (досвід розвитку культурної сфери у США демонструє, що ефективність місцевих вкладень є вищою, ніж державних).

Таким чином, 5% свого бюджету організації та заклади в культурній сфері отримують від держави, практично половину – заробляють самі, а те, що не можуть заробити (стосовно театрів, музеїв), компенсується приватними особами (15%), корпораціями (7%), різноманітними

фондами (7%) та з інших джерел. Реформа культури у США, що відбувалася під патронатом Фонду Генрі Форда, супроводжувалась інноваційними перетвореннями. До них слід віднести спеціальну кредитну схему, закон про неоподаткування коштів, які виділяються на культуру. Ці заходи зумовили ренесанс меценатства в країні. 2001 р. кошти від населення та комерційного сектора в бюджеті американських некомерційних організацій у сфері культури сягнули 52,2 млрд дол., тоді як державні субсидії – всього 1,45 млрд дол. [11, 40].

В Україні ж кількість активних некомерційних організацій у сфері культури становить не більше 70-85. Лише одиниці незалежних некомерційних організацій мають у штаті понад 15 працівників [10, 27]. Більшість некомерційних організацій ведуть гнучку кадрову політику і наймають тимчасовий персонал для реалізації певних проектів за рахунок грантових коштів, фактично будучи «грантоїдами».

У розвинених країнах відносно недержавної підтримки культури в обіг введено термін *корпоративні соціальні інвестиції*. У Німеччині підприємці, розширюючи ринки збуту своєї продукції або послуг, спершу презентують свою державу, інвестуючи чималі кошти у проведення мистецьких акцій – виставок, концертів, театральних вистав – у країнах, де мають намір працювати. Крім того, бізнес підтримує німецькі музеї, художні галереї – той культурний продукт, який світ уособлює з Німеччиною [9].

Особливістю «британської моделі» є те, що фінансова підтримка культури здійснюється через Британську Раду, яка отримує засоби для підтримки організацій і закладів культури від Департаменту культури, ЗМІ та спорту Уряду Великої Британії. Британська Рада є самостійною, незалежною організацією, уряд не втручається в її роботу. Надаючи субсидії організаціям, Британська Рада переслідує дві взаємопов'язані між собою цілі: сприяння становленню та розвитку нових форм культурних індустрій і, відповідно, формуванню нових типів аудиторій. Близько 17% бюджету Ради припадає на Відкритий фонд, функцією якого є безпосередня підтримка нових проектів (заявку на грант із цього фонду може подати будь-яка організація).

Водночас в Україні чинне законодавство не сприяє вирішенню питань, важливих для культурних ініціатив малого та середнього масштабу, зокрема тих, що пов'язані з некомерційними організаціями та комерційним сектором, бо законодавство зосереджене винятково на організаціях державної та комунальної форм власності, їхніх повноваженнях і ресурсах. Органи центральної влади не вважають комерційний культурний сектор частиною культури. Наприклад, Міністерство фінансів України не класифікує і жодним іншим чином не ідентифікує організації, які займаються економічною діяльністю, за ознакою виробництва культурного продукту або творчості. Вони просто класифікуються як підприємства малого або середнього бізнесу на рівні з будь-якими іншими підприємствами.

Слід відзначити, що процес формування інноваційної моделі розвитку суб'єктів вітчизняної культурної сфери та його регулювання не можна обмежувати заходами інтенсифікації інвестиційного процесу на мікрорівні та диверсифікації альтернативних форм фінансування. Нині стимулювання інноваційного процесу в культурній сфері необхідно розглядати насамперед з точки зору сприяння здійсненню кардинальних змін внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності організацій та закладів культури.

Для формування інноваційної моделі культурної політики актуальним стає переосмислення кадрової політики у сфері культури. Нині нові напрями професійної діяльності стають каталізаторами наукових, практичних, освітніх процесів у сфері культури; є точками формування нових функцій, нових форм престижу. Дослідження і прогнозування цих нових напрямів, введення інноваційних освітніх проектів має стати основою національної стратегії відтворення професійних культурних ресурсів.

Сучасні творчі технології втілюються в різноманітних конструкціях просторового кластеру у вигляді віртуальних творчих об'єднань: насамперед це віртуальні творчі спільноти, сформовані в просторі електронних комунікацій. Саме мережевий підхід сприяє безпосередньому культурно-інформаційному обміну, циркуляції новітніх ідей. «Культурні мережі» поєднують художників, критиків, кураторів, а також заклади, організації, сприяючи обговоренню професійних проблем та обміну досвідом.

Професійні та непрофесійні асоціації, незалежні громадські організації, які досить часто ініціюють виникнення подібних мереж, стали принципово новим і надзвичайно важливим суб'єктом культурної сфери. Суб'єкт культурної мережі, включений до інформаційних потоків, вимушений коригувати й оптимізувати свою діяльність з урахуванням інших поглядів та установок.

Сфера культури стала в сучасній Європі одним із лідерів мережевої комунікації та взаємодії. Розвиток культурних мереж та його суб'єктів в останнє десятиріччя надав їхній боротьбі з традиційними закладами культури глобального масштабу. При розробці культурної стратегії такі чинники як інформаційні технології, глобальний доступ стають вирішальними.

Сучасні теорії постіндустріального суспільства вказують на тенденції, які призводять до включення практично всіх категорій населення до все більш інтенсивних комунікацій та обміну різними культурними цінностями та ідеями. Це значно розширює соціальний простір для різноманітних культурних нововведень. Результати теоретичних і прикладних досліджень дозволяють виявити зміни соціальної мотивації та споживчої поведінки у сфері культури. Фактично вони дають підстави для твердження про формування аудиторії нового типу, інтереси якої полягають у інтерактивному «перетині кордонів». Такі «нові культурні споживачі» цікавляться всім, що приносить задоволення: культурою етнічною (місцевою) і світовою, популярною та високою, традиційною і сучасною. Одного вечора вони слухають оперу, іншого – рок-концерт чи дивляться лазерне шоу [12]. Нові мережеві технології сприяють переміщенню та розповсюдженню культурних послуг, а також вирішенню питання швидкості передавання інформації.

Одним з інструментів розвитку сучасних культурних мереж є створення в ЄС електронного культурного порталу, що поєднує мережу партнерських громад різних країн Європи. За підтримки Ради Європи реалізується проект залучення до його функціонування суб'єктів вітчизняної культурної сфери. Це дозволить будь-якому місту чи містечку України, митцям, які в ньому працюють, молоді, що там мешкає, культурним установам та організаціям, які там функціонують, легко вийти на світові ринки культурної продукції [9].

Загалом культурний портал означає мережу інформаційно-культурного обміну, мережу окремих культурних порталів. Кожне місто чи район – учасник проекту, зможе генерувати свій культурний портал, що являє собою ефективну операційну систему, яка дозволить місту поширювати про себе інформацію, надавати послуги та пропонувати свої культурні, туристичні й інформаційні продукти на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Таким чином, створення мережі культурних порталів, з одного боку, дозволить сформувати єдиний національний інформаційно-культурний простір через систему Інтранет (внутрішнього зв'язку порталів); а з другого боку – інтегрувати цю систему через мережу Інтернет у світовий простір.

Культурний портал дозволяє не лише залучити вітчизняних суб'єктів у європейський культурний простір, а й відкрити доступ європейським споживачам до культурних послуг в Україні. У цьому зв'язку важливою є пропозиція Ради Європи розробити культурні маршрути в Україні, щоб включитися в програму «Культурні маршрути Ради Європи». Саме Культурний портал стане ефективним інструментом реалізації такої програми в Україні. Фахівці відзначають, що вже представлено ядро майбутньої мережі культурних порталів – 6 діючих порталів пілотних міст і районів України (як прототип ефективного інструменту розвитку культурного туризму) [13; 14]. Усе це підносить Україну на рівень ХХІ ст. – з новими підходами та інструментами культурного розвитку.

Нині зарубіжні дослідники пропонують нові підходи до розвитку суб'єктів культурної діяльності з позицій інноваційної синергетики. Певні культурні інновації створюють конкурентні переваги як для конкретних закладів та організацій, так і для сфери культури загалом. Інноваційний синергетичний ефект генерує діяльність культурних організацій та їхніх об'єднань у рамках творчих, етнокультурних кластерів і арт-інкубаторів. Ці форми територіальної та організаційної автономізації творчих індустрій передбачають створення і відповідне організаційне оформлення територій, призначених для допомоги творчим пошукам молоді (start up). Арт-інкубатори доцільно формувати на базі творчих вишів (насамперед – Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Національної академії образотворчого мистецтва і архітек-

тури) чи творчих факультетів університетів. Наприклад, у Києві на території Києво-Печерської лаври, де розміщена Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, було б доцільно у рамках планів і програм розвитку сфер культури і туризму передбачити формування арт-інкубаторів як об'єктів культурного туризму. Це уможливило не лише отримання нових вражень туристами, а й активізацію процесу творчості загалом, привнесення нових ідей та їхній обмін.

Формою генерування інноваційного синергетичного ефекту також є формування суб'єктами творчих індустрій різних видів маркетингових об'єднань. Прикладом такого об'єднання може бути, наприклад, створення за територіальною ознакою «Музейного кварталу», який об'єднає музеї різних форм власності та відомчої належності (як державних, так і приватних). Метою вказаного інноваційного проекту є формування маркетингової стратегії міжмузейної інформаційно-туристичної зони. Сучасні інформаційні технології уможливають створення міжмузейної інформаційно-туристичної зони як на рівні окремих регіонів, так і на рівні країни загалом.

Таким чином, формування інноваційної моделі розвитку суб'єктів вітчизняної культурної сфери передбачає реалізацію, по-перше, фінансових інновацій (фінансування за методом культурних послуг, проектного фінансування або фінансування «на відстані витягнутої руки», методів податкового стимулювання); по-друге, організаційних інновацій (розвиток некомерційних організацій, різних форм культурних індустрій, агентств культурного розвитку з відповідними повноваженнями); по-третє, «мережевих» інновацій (формування «культурних мереж», електронних культурних порталів, які стимулюють культурну активність, обмін досвідом, міжкультурний діалог на місцевому, національному та міжнародному рівнях); по-четверте, маркетингових інновацій, які генерують синергетичний ефект (створення різного роду об'єднань у культурній сфері, творчих кластерів, арт-інкубаторів тощо). Лише системний підхід у реалізації різних форм інновацій дозволить забезпечити ефективний розвиток вітчизняної культурної сфери, а також нарощування національного культурного (інтелектуального) капіталу.

Використані джерела

1. Caves R. Contracts between Art and Commerce / R. Caves // The journal of economic perspectives. – 2003. – Vol.17 (2). – P. 73-83.
2. Льюис Р. Деловые культуры в международном бизнесе: От столкновения к взаимопониманию / Л. Льюис ; пер. с англ. Т. Нестика. – М. : Дело, 2001. – 446 с.
3. Pratt A. Cultural industries and public policy [Електронний ресурс] / A. Pratt // International Journal of Cultural Policy. – 2005. – Vol. 11 (1). – P. 31-44. – Режим доступу: <http://eprints.lse.ac.uk/16020>. – Заголовок з екрана.
4. Фрей Б. Государственная поддержка и креативность в искусстве: новые соображения / Б. Фрей // Экономика современной культуры и творчества. – М., 2006. – С. 399-412.
5. Frey B. Happiness: A Revolution in Economics (Munich Lectures in Economics) / B. Frey. – Cambridge : The MIT Press, 2010. – 256 p.
6. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity / F. Fukuyama. – N.-Y. : The Free Press, 1995. – 480 p.
7. Hirsch P. Cultural Industries Revisited / P. Hirsch // Organization Science. – 2000. – Vol. 11 (3). – P. 356-361.
8. Экономика современной культуры и творчества : сборник статей / С. Хаппель и др.; ред. Е. Мень ; пер. с англ. П. Гиверц и др. – М. : Прагматика культуры, 2006. – 447 с.
9. Буценко О. Культурна інновація України [Електронний ресурс] / О. Буценко. – Режим доступу: eu.prostir.ua/data?t=1&q=1162. – Заголовок з екрана.
10. Аналітичний звіт щодо стану сфери культури та культурної політики України [Електронний ресурс] / Т. Санделл, М. Скиба, Л. Глоор, Т. Білецька ; Бюро регіонального моніторингу та інституційного розвитку Програми Східного партнерства «Культура». – Режим доступу: http://www.euroeastculture.eu/struct_file.php?id_a=118. – Заголовок з екрана.
11. Тульчинский Г. Менеджмент в сфере культуры / Г. Тульчинский, Е. Шекова. – СПб. : Лань, 2013. – 541 с.
12. Абанкина Т. Экономика желаний в современной «цивилизации досуга» / Т. Абанкина // Отечественные записки. – 2005. – № 4(25). – С. 115-123.
13. Чекан І. Культурний капітал України як чинник досягнення ринкового успіху [Електронний ресурс] / І. Чекан, І. Куревіна; Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/chekan/12.pdf>. – Заголовок з екрана.
14. Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі / О. Гриценко. – К. : УЦКД, 2000. – 228 с.